

HYVINVOINTIA NIUKKUUDESTA? KOKEMUKSIA VIIMESIJAISESTA TURVASTA

Minna Kivipelto: *YTT, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*

Paula Saikkonen: *VTT, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*

minna.kivipelto@thl.fi, paula.saikkonen@thl.fi

Janus vol. 26 (1) 2018, 57–72

Tiivistelmä

Artikkelissa kysytään, miten viimesijainen turva tukee sen varassa elävien hyvinvointia. Hyvinvointi ymmärretään relationaalisenä sekä *loving, having, being* ja *doing* -ulottuvuuksista koostuvana kokonaisuutena. Aineistona on käytetty ryhmähaastatteluja, joihin osallistui pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneita ja paljon sosiaalipalveluita käyttäneitä henkilöitä. Ryhmähaastattelut toteutettiin eri puolilla Suomea. Tuloksena esitetään, että viimesijaisessa turvassa ymmärrys hyvinvoinnista painottuu liiaksi materiaaliseen hyvinvointiin. Yhden ulottuvuuden voimakas painoarvo vie huomion muilta hyvinvoinnin ulottuvuuksilta ja siten se saattaa heikentää muita mahdollisia tapoja tukea hyvinvointia. Muiden ulottuvuuksien nykyistä parempi huomiointi ja relationaalinen hyvinvointikäsitys viimesijaisessa turvassa voisi osaltaan tukea muutosta kohti kestäväää hyvinvointia.

JOHDANTO

Ekologisia rajoja kunnioittavaa hyvinvointikäsitystä ja siihen perustuvaa sosiaalipolitiikkaa on pyritty muotoilemaan Suomessa lähinnä akateemisissa keskusteluissa (esim. Hirvilammi 2015; Helne & Hirvilammi 2017). Tällaisen sosiaalipolitiikan tavoitteena on globaalin ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden huomioiminen ja pyrkimys siihen, että hyvinvointivaltion tai muiden yhteiskunnallisten järjestelmien ekologinen jalanjälki ei kasva niin suureksi, että maapallo tuhoutuu. Näistä pyrkimyksistä huolimatta talouskasvu nähdään edelleen varsin suoraviivaisesti hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltion edellytyksenä. (Dodds 1997; Stiglitz ym. 2008; Joutsenvirta ym. 2016.)

Maapallon ekosysteemin rajoihin asetuminen ei ole helppoa huomioiden,

että jopa suomalaisen perusturvan varassa elävä aikuinen tuottaa globaalisti kohtuuttoman suuren ekologisen jalanjäljen (Hirvilammi 2015, 37–51). Yksipuolisesti talouskasvuun kiinnittyvän hyvinvointikäsitetyksen rinnalle tarvitaan ymmärrystä siitä, miten hyvinvointi syntyy. Artikkelimme osallistuu tähän keskusteluun tarkastelemalla viimesijaisen turvan varassa elävien ihmisten hyvinvointia. Viimesijaisen turvan varassa elävillä viittaamme tässä sosiaalivaltion asiakkaisiin ja toimeentulotuen saajiin, joilla on usein kokemusta molemmista ja julkisista palveluista myös laajemmin. (Ks. Saari 2015, 168–169.) Sosiaalivaltion viimesijaisen turvan osana tarkoitamme julkisella sektorilla toteutettavaa sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaista kunnallista palvelua. Kysymme, miten viimesijainen turva tukee saajiensa hyvinvointia. Viimesijaisen

turvan asiakkaiden hyvinvointia tarkastelemme relationaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Relationaalisen hyvinvoinnin näkökulma huomioi yhteiskunnan rakenteet ja yksilön toiminnan samanaikaisesti; suhde nähdään vastavuoroisena ja dynaamisena (ks. Crossley 2011). Pohjoismainen hyvinvointivaltio on legitimoitunut asemaansa tarjoamalla keskiluokalle merkittäviä tulonsiirtoja, samalla se on saattanut tuottaa toiseutta niille, jotka eivät ole päässeet nauttimaan talouskasvun hedelmistä samassa suhteessa. Vaikka hyvinvointivaltion rajoista ja julkisesta vastuusta käydään jatkuvasti keskustelua (esim. Esping-Andersen 2002; Julkunen 2006; Hänninen & Saikkonen 2017), ekologiisiin rajoihin mahtuvaa sosiaalipolitiikkaa on muotoiltu vähemmän (ks. Helne ym. 2012; Helne & Silvasti 2012; Helne ym. 2014). Materiaalista hyvinvointia painottavassa sosiaalipolitiikassa on unohdettu, että ekosysteemit mahdollistavat ihmisyhteisöjen toiminnan. Ihmiset ovat osa ekologiaa kiertokulkuja, joiden vahingoittaminen on pois ihmisten hyvinvoinnista. (Schneider ym. 2010; Bardy 2015; Hirvilampi 2015, 17.) Ympäristön ja hyvinvoinnin yhteyden tukemista on painotettu myös sosiaalityössä (Gamble 2012, 683–684; Helne & Hirvilampi 2017; Matthies & Närhi 2017).

Seuraavaksi perustelemme, miksi viimesijaista turvaa on tarkasteltava osana palveluiden ja tulonsiirtojen kokonaisuutta. Kuvaamme viimesijaisen turvan institutionaalista taustaa eli niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten viimesijainen turva on järjestetty. Tämän jälkeen etenemme hyvinvoinnin

käsitteellistämiseen tukeutuen Allardt'n hyvinvoinnin ulottuvuuksiin, sitten kerromme ryhmähaastatteluaineistosta. Aineisto on kerätty osana isompaa tutkimuskokonaisuutta. Esitelyämme viimesijaisen turvan varassa elävien hyvinvoinnin ulottuvuuksia (ks. Allardt 1976) siirrymme pohtimaan, miten viimesijaisen turvan varassa elävien hyvinvointia olisi mahdollista tukea paremmin ja mikä sosiaalityön rooli voisi tässä olla.

VIIMESIJAISEN TURVAN OSANA PALVELUT JA TULONSIIRROT

Pitkäaikaisesti toimeentulotuen varassa eläviä voi kuvata viimesijaisen turvan huono-osaisina (ks. Saari 2015, 168–169; Saari 2017, 24–26). Monet heistä tarvitsevat tai tarvitsisivat myös sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita. Tosin viimesijaiseen taloudelliseen tukeen joudutaan turvautumaan myös tilanteissa, joissa syyperusteinen sosiaaliturva ei riitä kattamaan arkipäivän menoja. (Ahola 2015.) Syyperusteisen sosiaaliturvajärjestelmän ja julkisten palveluiden tarkoitus on tuottaa ja tukea hyvinvointia, mutta myös turvata yhteiskunnan toimintaa. Historiallisesti julkinen valta on keskittynyt hyvinvoinnin materiaalien puutteiden paikkaamiseen. Residuaalinen sosiaalipolitiikka keskittyi Suomessa kaikkein köyhimpään väestönosaan maailmansotien välisenä aikana (esim. Karisto ym. 1998). Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikka oikeutti residuaalista politiikkaa laajempaa sosiaaliturvaa perustelemalla lisääntyvän kulutuksen myönteisiä vaikutuksia kansantaloudelle (Helne ym. 2003). Parisenkymmentä vuotta myöhemmin Kuusi (1982) nosti

esille kulutusta painottavan sosiaalipolitiikan ongelmia luonnon resurssien rajallisuuden näkökulmasta, mutta näkemys ei herättänyt 60-luvun sosiaalipolitiikan kaltaista innostusta.

Sosiaaliturvajärjestelmän painotus yksilöllisen kulutustason säilyttämiseen sosiaalisen riskin kohdatessa näkyy myös siinä, miten järjestelmä on muuttunut: erityisesti 1960-luvun jälkeen sosiaalivakuutus on kehittynyt ansaintaperiaatteen suuntaan, pois Beveridgeläisestä universaalista kansanvakuutuksesta (Helne ym. 2003). Tämä yksilöllisen kulutustason kohtuullisena säilyttäminen on edelleen vallitseva ajatus, vaikka elintaso on jatkuvasti maailmansotien jälkeen noussut. Sosiaalivakuutus perustuu suomalaisessa yhteiskunnassa palkkatyönormiin. Tämä tarkoittaa sitä, että oletuksena on pysyvä työsuhde, joka tarjoaa riittävän tulotason ydinperheen uusintamiseen, mutta myös mahdollisuuden turvata yksilöllistä kulutustasoa. (Baker & Simon 2002; Helne 2016.)

Pohjoismaissa vähimmäisturva ja erityisesti toimeentulotuki on eurooppalaisittain verrattuna sisältänyt runsaasti harkintaa ja kontrollia. Toisaalta vähimmäisturvan saajien suhteelliset osuudet ovat olleet pienempiä. On ajateltu, että toimeentulotuen varassa elävillä saat- ta olla myös muita kuin taloudellisen tuen tarpeita. (Kuivalainen & Nelson 2012.) Toimeentulotuki on edelleen osa sosiaalihuoltoa toimeentulotukiudistuksen jälkeen, eikä se ole sosiaaliturvaetus kuten muut Kelan maksamat etuudet (ks. HE 217/2016). Siten viimesijaisen ja tarveharkintaisen taloudellisen tuen ja palveluiden suhde on lainsäädännössä edelleen tiivis.

Viimesijaisen turvan ja palveluiden tiivis yhteys sekä toisaalta palkkatyön ihanne näkyy tarjolla olevissa palveluis- sa. Työttömyysturvan saajiin on kohdis- tettu työllistymistä tukevaa toimintaa, niin sanottua aktivointipolitiikkaa vuo- situhannen taitteesta lähtien. Velvoit- teet on ulotettu myös toimeentulotuen saajiin (Karjalainen & Raivio 2010, 121; Kuivalainen 2013, 21). Palkkatyön ihanne heijastuu siten myös sosiaalityö- hön. Palkkatyönormi ja aktivointipo- litiikka heijastavat näkemystä ihmises- tä lähinnä talouden toimijana, jolloin tunnistamatta ja tunnustamatta jäävät ihmisten suhteet luontoon tai toisiin- sa. (Helne & Hirvilampi 2017.) Tästä syystä tarvitaan keskustelua siitä, miten viimesijaisen turvan varassa elävien ih- misten hyvinvointi rakentuu.

MONIMUOTOINEN HYVINVOINTI TUTKIMUKSEN KOHTEENA

Hyvinvointia tutkitaan eri tavoin, objektiivisin tai subjektiivisin mittarein, absoluuttisin tai suhteellisen kriteerein. Lähestymistavoilla on omat vahvuutensa ja heikkoutensa. (Esim. Allardt 1996; Niemelä & Saari 2013.) Myös hyvinvoinnin käänköpuolta, huono-osai- suutta, voidaan lähestyä painottaen yhteiskunnan rakenteiden merkitystä tai yksilön valintoja (Saari 2015, 43–50). Lähdemme siitä, että viimesijaisen turvan asiakkaiden hyvinvointiin vaikuttavat sekä yhteiskunnan rakenteet että yksilön omat valinnat. Yhteiskunnalliset olosuhteet ja kulttuuriset tekijät määrittävät sitä, minkälaisia mahdollisuuksia yksilöllä on tyydyttää tarpeitaan ja kokea hyvinvointia. (Ks. Gough 2015, 1196.) Hyvinvointi ei ole jokin tila, joka on tai ei ole. Se muodostuu use-

ammasta osatekijästä, joiden merkitys eri ihmisille on erilainen myös ajasta ja paikasta riippuen. Hyvinvoinnin monimuotoisuus tulee hyvin esille Erik Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksissa (having, loving, being).

Ulottuvuuksia muotoillessaan Allardt (1996) ei pitänyt riittävänä elintason tutkimuksen kehystämää kuvaa hyvinvoinnista. Erityisesti hän halusi sisällyttää sosiaalisia suhteita, yhteisyyttä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia kuvaavia tekijöitä tutkimukseen. Häntä häiritsi myös vahva painotus materiaaliin resurssihin, mikä helposti peittää alleen ihmisten tarpeet. Tarpeilla hän tarkoitti välttämättömyyksiä, joita ilman ihminen kärsii. Ihminen voi kärsiä paitsi keuhkoista asuinoloista ja köyhyydestä, myös rakkauden ja tunnustuksen puutteesta. (Allardt 1996.) Tulkitsemme Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksia relationaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Relationaalinen hyvinvointi muodostuu lukuisissa suhteissa toisiin ihmisiin, yhteisöihin, yhteiskuntaan ja ympäristöön (Cottam 2011, 2012; Atkinson 2013, 142; White 2016). Näissä suhteissa hyvinvointi voi vahvistua tai heikentyä. Sarah White (2016, 29–30) toteaa, että äärimmillään tulkittuna hyvinvointia ei edes voi pitää yksilön ”omaisuutena”, koska se kiinnittyy niin moniin yksilön ulkopuolella oleviin tekijöihin yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Relationaalinen tarkastelu on kohdistunut usein lähinnä ihmisten välisiin suhteisiin, vähemmän ihmisen ja luonnon väliseen yhteyteen (esim. Helne & Hirvilammi 2017).

Suotuisissa olosuhteissa ihmiset pyrkivät toteuttamaan ja kokeilemaan omia toimintamahdollisuuksiaan, mikä tukee

hyvinvointia eri tavoin. Kysymys ei ole staattisesta tilasta vaan dynamiikasta sen suhteen, mitä ihminen on, mitä hän haluaa olla ja minkälaisia mahdollisuuksia hänellä on elinympäristössään tätä halua toteuttaa. (Sen 1993; Gough 2015.) Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuudet sopivat tämän dynamiikan tarkasteluun. Ulottuvuuksia having, loving ja being on toisinaan täydennetty doing-ulottuvuudella, jonka Allardt (1976) sisällytti being-ulottuvuuteen (ks. Hirvilammi & Helne 2014).

Ulottuvuuksista having viittaa karkeasti elintason. Kaikki ihmiset tarvitsevat esimerkiksi ravintoa, mutta perustarpeiden tyydyttämisen sijaan Allardtin (1976, 39) lähtökohtana ovat toimintaresurssit, joita tarvitaan tarpeiden tyydyttämiseen. Tarpeiden tyydytystä määrittävät yksilön omistamat tai hallitsemat resurssit. Laajemmin having-ulottuvuutta voidaan kuvata kohtuullisena ja oikeudenmukaisena elintasona kaikille yhteiskunnan jäsenille, esimerkiksi taloudellisenä toimeentulona, asuntona ja peruskulutushyödykkeinä (ks. Hirvilammi 2015, 67–70).

Loving eli yhteisyyssuhteet tulkitaan sosiaalisena ankkuroitumisena, jolloin tarpeiden tyydytys määrittyy ihmisen ollessa suhteessa muihin ihmisiin. Loving-ulottuvuus kuvastaa merkityksellisiä ihmissuhteita ja sosiaalista vuorovaikutusta. Ihmisenä kasvaminen edellyttää mahdollisuutta arvostaa toisia ja saada myös itse arvontoa. Yhteisö on merkityksellinen niin terveydelle kuin turvaverkkona vaikeissa elämäntilanteissa. Jos ihmisellä ei ole minkäänlaista yhteisyyttä tai ryhmää, jonka hän tuntee omakseen, voidaan puhua yksilöllisestä hätätilasta. (Allardt 1996, 232.)

Being-ulottuvuudelle on hankalaa löytää suomenkielistä vastinetta. Se pitää sisällään itsensä toteuttamisen osana hyvinvointia, mutta se on myös ihmisenä olemista. (Allardt 1996, 234.) Ulottuvuuden voi ymmärtää tietoisena olemisena: ihminen elää mahdollisimman harmonisessa suhteessa niin muiden ihmisten kuin luonnon kanssa. Hän ei alistu ulkopuolelta tuleville tavoitteille vaan asettaa tavoitteita suhteessa omiin tarpeisiinsa. Doing kuvaa mahdollisuutta merkitykselliseen ja vastuulliseen tekemiseen, sellaiseen joka tukee itsensä toteuttamista ja yhteisyys-suhteita. (Hirvilampi 2015, 69–70.) Käytännössä tämänkaltainen ymmärrys hyvinvoinnista tarkoittaa resurssien tasaisempaa jakamista, mutta myös sitä, että suurempi osa ihmisistä voisi kokea kuuluvuutta johonkin yhteisöön.

AINEISTONA RYHMÄHAASTATTELUT JA TEORIALÄHTÖINEN SISÄLLÖNANALYYSI

Artikkelissa käytetty aineisto on koottu syksyllä 2015 osana Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tutkimushanketta (Blomgren ym. 2016). Tavoitteena oli selvittää sosiaalityön sekä siihen liittyvien palvelujen ja etuuksien tilanne kunnissa ennen perustoimeentulotuen siirtoa Kelaan. Tässä artikkelissa tarkastelu rajataan kuuteen asiakkaalle tehtyyn ryhmähaastatteluun. Pidimme ryhmähaastatteluaineistoa sopivana, koska viimesijaisen turvan varassa elävien hyvinvoinnista on varsin vähän tutkimustietoa. Asiakkaiden näkemyksiä kuvastavaa ryhmähaastatteluaineiston valintaa puolsi myös se, että jo aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että viimesijaisen sosiaaliturvan asiakkaat vastaavat kyselyihin vähem-

män innokkaasti kuin muu väestö (ks. Goodson & Phillimore 2012; Niemelä & Saari 2013). Etsimme aineistosta vastauksia siihen, miten viimesijaisen turvan asiakkaat kokevat hyvinvointinsa.

Ryhmähaastattelujen toteuttamisessa hyödynnettiin alueellisia asiakasraateja ja kehittäjäasiakasryhmiä. Tukea saatiin sosiaalialan osaamiskeskuksista, joiden henkilöstöä osallistui myös käytännön järjestelyihin esimerkiksi välittämällä haastattelupyynnöitä asiakkaille. Kaksi osaamiskeskuksen työntekijää osallistui myös haastattelutilanteisiin tilaisuuden järjestäjänä ja koollekutsujana, haastatteluihin he eivät ottaneet osaa. Osa haastateltavista ryhmistä oli sellaisenaan toimivia asiakasraateja, osa puolestaan kokoontui kutsutusti haastatteluun. Asiakkaiden osallistuminen haastatteluun oli vapaaehtoista.

Haastatteluihin osallistui yhteensä 29 henkilöä, kymmenen naista ja 19 miestä. Haastateltavat edustivat haavoittuvassa asemassa olevaa ryhmää siten, että he ovat ainakin jossakin elämänvaiheessaan saaneet toimeentulotukea. Lisäksi heillä oli paljon kokemuksia julkisista palveluista. Osalla kokemukset sosiaalihuollon palveluista kattoivat useamman vuosikymmenen. Aineisto ei siten välttämättä kerro viimesijaisen turvan nykytilanteesta, vaan asiakkaiden käsityksen siitä. (Ks. Jokinen ym. 2016, 28.)

Haastateltavien ikäjakauma oli hie- man alle kolmikymmenvuotiaasta jo vanhuuseläkeikäisiin ihmisiin. Kukaan ryhmäkeskusteluun osallistui 3–7 henkilöä. Haastatteluja toteutettiin eri puolella Suomea ja osallistujat tulivat erilaisista kunnista. Yhteen ryhmähaas-

tatteluun saattoi osallistua ihmisiä useammasta eri kunnasta.

Haastattelut alkoivat siten, että osallistujille kerrottiin tarkkaan haastattelun kulku, haastattelun tarkoitus sekä miten heidän antamiaan tietoja tultaisiin käyttämään. Tämän jälkeen osallistujat allekirjoittivat suostumuslomakkeen, jossa he hyväksyivät tietojen ja haastatteluaineiston hyödyntämisen tutkimuksissa. Haastateltavilla oli mahdollisuus perua tietojen käyttö haastattelun jälkeen, mutta yksikään ei niin tehnyt.

Haastattelujen teemoina olivat asiakkaiden kokemukset sosiaalityöstä ja toimeentulotuesta, sosiaalitoimen asiakkuudesta, palveluihin hakeutumisesta, etuuksien hakemisesta ja kokemukset muista palveluista, mukaan lukien kolmannen sektorin toiminta. Haastateltavat saivat tuoda esiin näkemyksiään varsin vapaasti, ja haastattelurunko toimi vain keskustelun jäsentäjänä. Yhden haastattelun aikana haastateltavien ei voinut olettaa kertoneen kaikkea hyvinvoinnistaan, eikä aineisto siten tuota kuvaa yksittäisen haastateltavan hyvinvoinnista tai sen puutteista.

Aineiston kokoamiseen osallistui THL:sta kahdeksan henkilöä, joten haastattelijat vaihtuivat paikkakunnittain. Jokaisessa haastattelussa oli mukana kaksi haastattelijaa, joista toinen toimi aktiivisena keskustelun käynnistäjänä ja eteenpäin viejänä, ja toinen puolestaan havainnoi tilannetta ja osallistui tarvittaessa. Haastattelujen keskusteluilmapiiriä voi luonnehtia luontevaksi. Haastateltavat esimerkiksi puhuivat hyvin henkilökohtaisista asioista, kuten päihdeongelmista, mielenterveyden häiriöistä ja muista elämän vaikeuksista.

Haastateltavat uskaltautuivat olemaan myös keskenään erimielisiä. Kaikki haastateltavat eivät olleet yhtä puheliaita, mutta haastatteluissa varmistettiin, että jokainen sai äänensä kuuluviin. On syytä huomioida, että vaikka haastateltavat elivät viimesijaisen turvan varassa, olivat he kuitenkin palveluiden tavoitettavissa, joten heitä ei voida pitää yhteiskunnan kaikkein huono-osaisimpina (ks. Niemelä & Saari 2013; ks. myös Saari 2015 12–32). Heillä oli myös mahdollisuus osallistua ryhmähaastatteluun ja tuoda esille näkemyksiään.

Haastattelut tallennettiin ja kirjoitettiin tekstiksi. Yksityiskohtaista puhtaaksi kirjoitusta ei tehty. Esimerkiksi taukojen pituudet ja osa puhekielen sidosanoista jätettiin pois. Litteroitua tekstiä oli yhteensä noin 107 sivua. Aineiston analyysin kohdensimme siihen, mitä haastateltavat kuvasivat hyvinvointiaan tukevinä tai heikentävinä tekijöinä sosiaalityössä, palveluissa tai muussa elämässä.

Aineisto ei mahdollista kokonsa tai laatusa puolesta alueellista vertailua. Jo tämän kokoisessa aineistossa tuli hyvin ilmi, miten eri tavoin kunnat toteuttavat sosiaalihuoltolakea. Samassa ryhmähaastattelussa kerrottiin hyvin erilaisista toimintavoista eri kuntien alueella. Koska vertailukelpoista tietoa sosiaalihuollon tai sosiaalityön toteuttamisesta eri puolilla Suomea ei oikeastaan ole, on aineiston asemointi osaksi laajempaa kokonaisuutta varsin hankalaa. Tietoa toki karttuu kuntien sosiaalihuollon asiakastietojärjestelmiin, mutta sitä ei juuri analysoida eikä käytetä systemaattisesti asiakkaiden hyvinvoinnin tai sen puutteiden kuvaamiseksi. Sosiaalianton tekijöillä olisi saattanut olla hyvin

tarkka kuva kuntatasolla merkittävistä hyvinvointia edistävästä tai horjuttavista tekijöistä. Emme kuitenkaan halunneet koota tietoa asiakkaiden hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä toisen käden lähteistä.

Aineiston käsittely teorialähtöisen sisällönanalyysin tuella tarkoittaa sitä, että poimimme aineistosta osat, jotka kertoivat hyvinvoinnin ulottuvuuksista: *having, loving, ja being*. Doing-ulottuvuuden katsoimme osaksi viimeksi mainittua. Tämän jälkeen aineisto luokiteltiin näiden ulottuvuuksien mukaisesti. (Ks. Silvasti 2014.) Nämä ulottuvuudet aineistossa kuvaamme seuraavassa kapaleessa. Varsinainen analyysi tehtiin luokittelun jälkeen. Aineiston luokitteluvaiheessa noin puolet aineistosta karsiutui pois. Jätimme aineiston analyysin ulkopuolelle sellaiset kohdat, jotka koskivat toimeentulotukihakemusten teknisiä seikkoja tai muita palveluiden yksityiskohtia (esimerkiksi mihin hakemus jossakin tiettyssä kunnassa jätetään). Toki raja on veteen piirretty. Osa käytännöistä on sellaisia, jotka vaikuttavat asiakkaiden hyvinvointiin esimerkiksi muokkaamalla käsitystä siitä, miten toivottavaa tai epätoivottavaa asiointi sosiaalitoimistossa tai muissa palveluissa on. (Esim. Hakkarainen 2012.) Kun aineisto oli tiivistetty hyvinvoinnin ulottuvuuksien mukaan, siirryimme tarkastelemaan ensin hyvinvoinnin ulottuvuuksien välistä yhteyttä ja sitten relationaalista hyvinvointia. Seuraavaksi tarkastelemme asiakkaiden käsitystä hyvinvoinnistaan Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksien mukaisesti. Haastattelut olemme nimenneet kirjaimin, eli kirjaimet E, F, T, K, R ja S viittaavat kukin yhteen haastatteluun.

HYVINVOINTI AINEELLISESSA NIUKKUUDESSA

Seuraavaksi kuvaamme, miten hyvinvoinnin eri ulottuvuudet tulivat aineistossa esiin. Tarkastelemme myös ulottuvuuksien keskinäisiä yhteyksiä. Lopuksi palaamme keskusteluun relationaalisesta hyvinvoinnista ja sosiaalityöstä asiakkaiden hyvinvoinnin tukijana.

Niukka toimeentulo leimaa arkipäivää

Aineistossa *having-ulottuvuus* näytti määrittelevän vahvasti muita hyvinvoinnin alueita. Riittävät toimintaresurssit (fyysiset ja psyykkiset) ovat edellytys sille, että ihminen pystyy nauttimaan elämästään (Allardt 1976). Haastateltavista suurin osa toi esille eläneensä pitkään viimesijaisen turvan varassa, mikä kuului puheessa arkipäiväisenä niukkuutena.

”– me ei jäädä henkiin, me ei saada vuokraa maksettua, hyvin usein saattaa olla että se eräpäivä on jo mennyt, ja se on nyt saatava maksettua. Mutta rahaa ei tuu, koska Kela tai työkkäri –, et ihan varmasti ihmiset ei kuntoudu siinä, kun pitää miettiä koko ajan, tuleeko fyrkaa.” (Haastattelu E)

Yllättävät menot terveydenhuoltoon, pesukoneen hajoaminen tai lasten vierailu saattoi suistaa talouden raiteiltaan, mikäli toimeentulotuki ei tullut vastaan. Haastatteluissa kädestä suuhun elämisen nähtiin estävän myös kestäviä kulutusvalintoja. Varsinkin arvokkaiden kulutustavaroiden, kuten kenkien kohdalla koettiin ongelmana, että pakon edessä oli ostettava halvinta ja vähän kulutusta kestäviä tuotteita.

”– Jos esimerkiksi jotain järjestisiä talvi-kenkiä joutuu ostamaan, niin hyvinkin kolme neljä kuukautta joutuu säästämään niihin. Niitä rahoja ei missään tapauksessa saa makuuttaa tilillä, koska se näkyy tiliotteesta. Ne joutuu tavallaan hämähästi säästämään, jotta ne saa ostettua jossain vaiheessa. Köyhänä ei tunnetusti kannata huonoa ostaa. Se ei ole kannustava se systeemi.” (Haastattelu R)

Halvan ja kestävämmän tuotteen ostamista ei niinkään kuvattu johtuvaksi toimeentulotuen alhaisesta tasosta, vaan syynä esitettiin toimeentulotuen käytännöt ja kontrolli. Tiukkaa taloudenpitoa ylipäänsä leimaa tarkka ostokäyttäytyminen. Esimerkiksi ”sortuminen” johonkin sellaiseen mihin ei oikeastaan olisi varaa (esim. hampurilaispaikassa syöminen) voi johtaa ruoasta tai erityisesti sen laadusta tinkimiseen loppukuusta.

Suomessa köyhyys on pääpiirteissään suhteellista, jolloin kohtuullinen kulu tus määrittyy suhteessa yleiseen elintasoon (Moisio 2006; Lehtinen & Aaltonen 2013). Aineistossa suhteellinen köyhyys näkyi erityisesti käsityksissä informaatio- ja kommunikaatioteknologian käytöstä ja saatavuudesta. Haastattelussa keskusteltiin siitä, pitäisikö kaikilla kansalaisilla olla pääsy sähköisiin palveluihin kotoa käsin, koska työttömien suorastaan edellytetään käyttävän sähköisiä asiointikanavia (ks. TEM 2017). Toisaalta todettiin, että vaikka asiakkaalla olisi kaikki laitteet ja yhteydet kunnossa, ei se vielä riitä, jos ei ole osaamista tai rohkeutta käyttää niitä.

Taloudellinen niukkuus värittää myös sosiaalisia suhteita

Taloudellisen toimeentulon niukkuus tuli esille painolastina myös asiakkaiden sosiaalisissa suhteissa (loving-ulottuvuus). Lapsiperheissä aikuiset säästivät omista menoistaan ja halusivat huolehtia lasten mahdollisuuksista. Eräs äiti kertoi, että he eivät halua, että lapset kokisivat itsensä muita huonommiksi. Lapsille ei haluttu välittää kuvaa, että perhe elää toimeentulotuen varassa:

”En ole halunnut kertoa lapsille meidän toimeentulotukiasiakkuudesta, vaikka lapset ovat täyttäneet jo 18 vuotta. Teen itse lasten toimeentulotukihakemukset, etteivät lapset leimaantuisi. Pitää olla varovainen asian kanssa, koska en halua että lapset ajattelisivat itseään alempiarvoisiksi, jos ei perheellä ole varaa maksaa teini-ikäisen harrastuksia. Pahin kohta on se, jos lapsi joutuu putoamaan pois harrastuksistaan ja sosiaalisista ympyröistään.” (Haastattelu T)

Monelle yksin asuvalle henkilökohtaiset kontaktit sosiaalihuollossa olivat tärkeitä. Asiakkaalle sosiaalityön ammattilainen on inhimillinen kontakti, jolta toivotaan ystävällisyyttä, paneutumista asiakkaan asiaan ja aitoa ymmärtämistä (ks. myös Granfelt 1998, 166). Haastattelujen perusteella asiakkaat arvostavat pysyvyyttä, omaa työntekijää, joka mahdollistaa luottamuksen rakentumisen. Tärkeäksi kerrottiin kohtaamisen aitous, työntekijän läsnäolo ja empaattisuus. (Ks. myös Blomgren ym. 2016, 51–52.)

” – sosiaaliohjaajaa tapaamaan ja saanut puhua elämäntilanteestaan. On se ollut sellaista voimannuttavaa, pelkästään

sekin. Sellainen kuulluksi tuleminen ja se, että päässyt kohtaamaan ihmisen – ” (Haastattelu T)

Haastattelujen mukaan palveluissa merkitsee ihminen, ei hänen ammatti- asemansa. Asiakkailla ei aina ollut käsitystä kenen kanssa he olivat asioineet, esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan välille ei tehty eroa. Useammassa haastattelussa tuli esille myös vahtimestarien rooli, milloin neuvonantajana, järjestyksenpitäjänä, turvaa tuottavana hahmona ja toisinaan palveluihin pääsyn estävänä vartijana.

Vuorovaikutus viranomaisten ja asiakkaiden välillä ei kuitenkaan ole pyyteetöntä ja se myös tiedostettiin hyvin. Asiakkaan on täytettävä tietyt ehdot, että hän saa tarvitsemansa tuen. Kaikissa haastatteluissa asiointi sosiaalitoimistossa liitettiin jossain määrin kontrollointiin ja se koettiin toisinaan nöyryyttävänä (ks. myös Hakkarainen 2012, 92–93). Nöyryyttämisenä kuvattiin esimerkiksi käytäntöä missä asiakkaalle annettiin maksusitoumus rahan sijaan kun harkintaa käyttäen on myönnetty toimeentulotukea joihinkin yllättäviin menoihin (esim. silmälasit).

Toiveena toimeentulo työstä tai muusta tekemisestä

Haastatteluissa being-ulottuvuus liittyi läheisesti doing-ulottuvuuteen. Itsensä toteuttamisen (being-ulottuvuus) ja mielekkään tekemisen (doing-ulottuvuus) mahdollisuudet vaihtelevat paikkakunnittain ja riippuvat myös tarjolla olevista vaihtoehdoista. Tarjolla olevat vaihtoehdot jäivät toisinaan kovin kauaksi siitä, minkä haastateltavat itse olisivat kokeneet mielekkäänä. Asiakkailla

oli kuitenkin mahdollisuus tehdä valintoja, jotka koettiin arvokkaina. Asiakkaiden toiveet ja tavoitteet eivät välttämättä olleet kohtuuttoman suuria:

”Iso asia on aktiivipassi. (Se) antaa mahdollisuuden itse valita, milloin käyttää rahan. Jos asuu keskustan ulkopuolella, voi bussikorttirahan puuttuminen olla kynnyskysymys käyttää esimerkiksi kirjastoa, jossa olisi laajoja palveluita yhden katon alla.” (Haastattelu T)

Moni haastateltavista halusi kuitenkin päästä tavalliseen palkkatyösuhteeseen (ks. myös Heinonen 2012, 207) ja pois toimeentulotukiasiakkuudesta. Tietä takaisin työelämään vaikeutti se, ettei kokopäiväistä työtä ollut juuri saatavilla ja osa-aikainen työ ei aina riittänyt elämiseen. Asiakas ei koe olevansa harmonisessa suhteessa ympäristöön, joka tarkkailee ja kontrolloi häntä:

”Haluan mennä töihin, minulla on kaksi lasta. Tällainen tilanne ei sovi minulle, istun kotona ja laitan paperit kerran kuukaudessa sosiaalitoimistoon toimeentulotukea varten – me ei olla vapaita.” (Haastattelu R)

Palkkatyö ei ollut kuitenkaan ainoa tekemisen muoto josta haastateltavat puhuivat. Osa haastateltavista oli aktiivisesti mukana työttömien yhdistyksessä tai muussa vapaaehtoistoiminnassa: aineistossa vertaisryhmät ja tukihenkilötoiminta olivat tyypillisiä osallistumisen tapoja. Ryhmissä omista ongelmistaan irti päässeet ihmiset halusivat tukea vaikeuksissa olevia kohtalotovereita ja saivat itse tukea. Itse koetut vaikeudet ja negatiiviset kokemukset ovat saattaneet tukea yhteisyssuhteita motivoimalla toisten auttamiseen (ks. myös Nylund

2000). Aiempien tutkimusten mukaan toimeentulotuen asiakkaat osallistuvat kuitenkin muuta väestöä harvemmin esimerkiksi erilaisten järjestöjen toimintaan (ks. Hannikainen-Ingman ym. 2013, 103). Haastateltavissa oli myös henkilöitä, joille pienenkin asian toimittaminen kodin ulkopuolella oli osoittautunut ylivoimaisen vaikeaksi jossain elämänvaiheessa.

Aineistossa puhe itsensä toteuttamisesta (being) ja merkityksellisestä tekemisestä (doing) liittyi myös taloudelliseen niukkuuteen. Lähes kaikissa haastattelussa puhuttiin siitä, miten kotona istuminen tympii, mutta vaihtoehdot ovat vähissä rahan puutteen vuoksi. Tarjolla oli haastateltavien mukaan liian vähän edullisia tai ilmaisia harrastus- ja kulttuurimahdollisuuksia. Edes verrattain edullisena pidetyt harrastukset kuten kuntosali ja uiminen eivät olleet kaikkien saavutettavissa. Urheilusta pitävät haastateltavat puhuivat liikunnan tärkeydestä hyvinvoinnille. Se esitettiin tapana purkaa paineita ja pysyä henkisesti kasassa. Positiivisia mainintoja saivat erinäiset kokeilut, joissa toimeentulotukiasiakkaille oli tarjottu mahdollisuutta päästä nauttimaan kulttuuri- ja liikuntapalveluista.

Kuntouttavasta työtoiminnasta haastateltavat esittivät sekä negatiivisia että positiivisia näkemyksiä. Se nähtiin myönteisenä tilanteissa, joissa ihminen ei kokenut olevansa työkykyinen tai hänen voimavaransa olivat vähäiset. Sen sijaan työkykyiseksi itsensä kokevat näkivät sen lähinnä kontrollointina ja ”orjatyönä”, jolloin kuntouttavan työtoiminnan ei nähty tukevan asiakasta.

“Mutta sain minä kyllä hyvän todistuksen [kuntouttavasta työtoiminnasta]. Olin ainoa, joka ei myöhästynyt kertaakaan. Mä en ollut kertaakaan poissa koko sen vuoden aikana, niin sain erittäin hyvän todistuksen, uskollinen työntekijä ja niin edespäin. Mutta kyllähän se välillä turhautti kun ei ollut mitään hommaa. Siellähän muut, kun ne myöhästeli ja lähti livohkaan ja kuka nyt milläkin tavalla saattoi ryypätä, niin olihan se sillä tavalla, että olin esimerkiksi sen vuoden aikana.” (Haastattelu R)

Haastattelujen perusteella viimesijaisen turvan palveluissa ei kuitenkaan kiinnitetä riittävästi huomiota mielekkään tekemisen merkitykseen ja sen voimavaroja antavaan luonteeseen.

Yhteen kietoutuvat ulottuvuudet

Jo aiemmissa tutkimuksissa on tuotu esiin, että hyvinvointi edellyttää kaikkien ulottuvuuksien jonkinasteista saavuttamista (ks. myös Allardt 1996; Hirvilampi & Helne 2014). Hyvinvointi syntyy monen tekijän yhteisvaikutuksesta ja kytkeytyy ihmisen koko elämän kokonaisuuteen ja identiteettiin, ihmisen käsitykseen omista kyvyistä, tietoisuuteen omasta taustasta ja omista ryhmäjäsenyyksistä. (Allardt 1996, 234.) Hyvinvoinnin kokonaisuudessa arkipäivän niukkuus ei automaattisesti tuota hyvinvointivajeita (ks. myös Kainulainen & Saari 2013). Siksi taloudellisen niukkuuden vähentäminen ei saisi viedä liiaksi ammattilaisten huomiota hyvinvoinnin muiden ulottuvuuksien tukemiselta.

Haastatteluissa being-ulottuvuus liittyi läheisesti doing-ulottuvuuteen. Mie-

lekäs oleminen osana yhteiskuntaa ajatellaan ja kuvataan helposti työnä. Sosiaalityössä tähän on pyritty lähinnä kuntouttavan työtoiminnan, työharjoittelun ja palkkatuetun työn avulla. Ne ovat olleet sosiaalityössä käytetyimpiä toimenpiteitä, joilla pyritään ehkäisemään pitkäaikaisen työmarkkinoilta poissaolemisen negatiivisia vaikutuksia (Blomgren ym. 2016, 35–40). Tiedetään, että mielekäs tekeminen, osallistuminen ja johonkin yhteisöön kuuluminen vahvistavat myös merkityksellisiä ihmissuhteita (loving). Sosiaalisissa verkostoissa välitetään myös tietoa ja kokemuksia (ks. Saari 2016). Haastattelussa mielekästä tekemistä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia löytyi harrastuksista ja järjestötoiminnasta.

”Se on ihan sama tuleeko rahaa vironen vai viis tonnia kuhan se tulee silloin kun sen pitää tulla varmasti, sä pystyt varamaan siihen, mihin tahansa sumaan pystyy jotenki sopeutuu jos siihen vois luottaa.” (Haastattelu E)

Koko toimeentulotuen olemassaolon ajan on keskusteltu siitä, mitä vähimmäisturvan kuuluu kattaa. Sosiaalityön yhtenä tehtävänä on myös turvata asiakkaidensa toimeentulo. Vielä toimeentulotuki uudistuksen jälkeen esimerkiksi pitkittyneen toimeentulotuen tarpeen selvittäminen on sosiaalihuollollinen tehtävä. (SHL 1301/2014; Laki toimeentulotuesta – 815/2015.) Viimesijaisen turvan osana sosiaalityö ja toimeentulotuki suuntaavat myös sitä, mitä yhteiskunnassa katsotaan riittäväksi kulutuksen tasoksi. Asiakkaiden puheissa kuuluva painotus materiaaliseseen hyvinvointiin (ks. esim. Hakkarainen 2012) kertoo nähdäksemme asiakkaiden tarpeiden ohella myös vallalla

olevasta hyvinvointikäsitteestä. Karen Healyn (2005, 3–4) mukaan puhe materiaalisesta hyvinvoinnista ei välttämättä heijasta todellisuutta sellaisenaan, vaan muokkaa sitä yleisesti hyväksytyyn tai totuttuun muotoon. Keskittyminen ensisijaisesti materiaalsiin puutteisiin viimesijaisessa turvassa saattaa vähentää mahdollisuuksia siihen, että hyvinvointia vahvistettaisiin myös muilla tavoin. (Ks. Gough 2015.) Yhtäältä se ottaa annettuna yleisen kulutustason kun huomioidaan, että Suomessa puhutaan suureksi osaksi suhteellisesta köyhyydestä (ks. Moisio 2006).

Työttömyys uhkaa helposti hyvinvointia kaikilla ulottuvuuksilla (Allardt 1996, 231). Haastattelujen perusteella viimesijaisen turvan palveluissa ei kiinnitetä riittävästi huomiota mielekkään tekemisen merkitykseen (doing-ullottuvuus) ja sen voimavaroja antavaan luonteeseen. Viimesijaisen turvan varassa elävien ihmisten tukemiseen tarvitaan enemmän asiakkaiden voimavaroihin keskittymistä. Haastattelujen perusteella sosiaalityössä tulisi tunnistaa paremmin ne hyvinvoinnin ulottuvuudet, joita erilaiset toiminnot tukevat. Asiakkaita saatetaan esimerkiksi ohjata kuntouttavaan työtoimintaan riippumatta siitä lisääkö se heidän hyvinvointiaan kaikilla tai millään osa-alueilla. Toisaalta asiakkaiden osallistumista vapaaehtoistoimintaan ei välttämättä aktiivisesti kannusteta. Tämä kertonee siitä, että viimesijaisen turvan asiakkaalla ja viranomaisella voi olla poikkeavat käsitykset siitä, millaista hyvinvointia palvelut pyrkivät tukemaan.

Haastateltavat kertoivat myös myönteisistä kokemuksista palveluissa. Haastateltavien positiiviset kokemukset palve-

luista kiinnittyivät lähes poikkeuksetta loving- ja being-ulottuvuuksiin, kokemukseen kohtaamisesta ihmisenä. Sosiaalityö tai palvelut yleensä eivät tietenkään voi korvata ihmissuhteita, mutta palvelut voisivat nykyistä enemmän tukea ja kannustaa toimintaan, joka luo maaperää voimaannuttavalle vuorovaikutukselle ja sosiaalisille suhteille. Haastattelujen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että sosiaalityön mahdollisuutta kääntää suunta sorrettujen ja marginaaliin ajettujen ryhmien äänen esille saamiseen ei Suomessa ole vielä hyödynnetty ainakaan julkisen sektorin sosiaalityössä (ks. Adams ym. 2009; Dominelli 2012).

Hyvinvointia murentava syrjäytyminen tapahtuu vähitellen sosiaalisissa suhteissa, negatiivisen minäkuvan rakentumisen myötä (ks. esim. Kääriäinen 1994; Helne 2002). Jos hyvinvoinnin monimuotoisuus ja relationaalisuus otetaan vakavasti, tulee sosiaalityössä ja palveluissa laajemmin korostaa nykyistä enemmän eri tekijöiden välisiä yhteyksiä ja niiden dynaamista luonnetta (ks. White 2016; Aguirre-Ulloa & Paulsen 2017).

SOSIAALITYÖSTÄ VIIMESIJAISEN TURVAN MUUTOSVOIMA?

Valitsimme ryhmähaastattelut aineistonkeruun tavaksi, koska niissä haastattelijan vaikutus on vähäisempi kuin yksilöhaastatteluissa. Ryhmässä yksittäisiä näkemyksiä käsitellään vuorovaikutuksessa, jolloin ne saavat muilta vahvistusta tai saattavat heikentyä. Huomioiden, että ryhmähaastatteluissa kaikkia elämän herkimpiä osa-alueita ei välttämättä haluta tuoda yhteiseen

keskusteluun, olimme yllättyneitä siitä, miten henkilökohtaisia asioita haastatteluissa esiintyi. (Ks. Patton 1990, 346–359.) Aineistomme haastateltavat olivat kuitenkin pitkään toimeentulotukea saaneita henkilöitä ja heillä oli pääosin paljon kokemuksia erilaisista palveluista. Aineistoa ei voinut pitää riittävänä siten, että se kuvaisi viimesijaisen turvan saajien hyvinvointia laajasti esimerkiksi eri ikäryhmissä ja erilaisissa kunnissa. Se riitti kuitenkin valottamaan tapoja, jolla sosiaalihuolto julkisena palveluna tuottaa tai murentaa viimesijaisen turvan varassa elävien hyvinvointia.

Viimesijaisen turvan varassa on totuttu elämään niukasti ja siten käyttämään luonnonvaroja vähemmän kuin hyvin toimeentulevissa kotitalouksissa. Tämä voitaisiin nähdä myös voimavarana. (Helne & Hirvilammi 2017.) Yksilöllisten voimavarojen ymmärtämistä ja vahvistamista voisi tukea määrittelemällä hyvinvointia ja sitä vahvistavia tekijöitä yhdessä viimesijaisen turvan asiakkaiden kanssa (Gamble 2012, 684). Asiakkaita voidaan tukea löytämään heidän omat voimavaransa ja toimijuutensa mielekkäissä, koko yhteiskunnan etua palvelevissa aktiviteeteissa, jolloin mikä tahansa työ tai osallistuminen ei enää ole riittävä tavoite. (Ks. Helne & Hirvilammi 2017.) Ihmisten kyvykkyyttä toimia voidaan tukea vahvistamalla yhteisöjen resursseja ja valtaistumista muuttuvissa olosuhteissa (Payne 2011, 10–13). Tähän työhön voidaan yhdistää ekologista näkökulmaa tuemalla sellaisten yhteisöjen ja verkostojen rakentamista, joiden avulla ihmiset oppivat löytämään ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä ratkaisuja elämässään (ks. esim. Dominelli 2012; Norton 2012, 305; Peeters 2012, 294).

Toimeentulotuki uudistus asettaa sosiaalityölle haasteita, mutta se tarjoaa myös mahdollisuuksia. Muutoksen arvellaan merkittävästi vähentävän jollakin aikavälillä toimeentulotukihakemusten käsittelyä kunnissa ja siten vapauttavan resursseja sosiaalityöhön (ks. myös Blomgren ym. 2016). Pelkona kuitenkin on, että keskittyminen pelkästään materiaaliseen hyvinvointiin ei huomioi subjektiivisen hyvinvoinnin rakentumista eri tavoin samankaltaisessa elämäntilanteessa olevilla ihmisillä (Allardt 1996; Kainulainen & Saari 2013). Sosiaalityössä voidaan edistää hyvinvointia huomioimalla sen monimuotoisuus nykyistä paremmin. Tämä edellyttää aktiivista vuoropuhelua ja yhdessä kulkemista asiakkaiden kanssa, asiakkaiden edun tehokasta ajamista, kriittistä työtettä mutta myös oppialarajoja ylittävää keskustelua hyvinvoinnista.

Ekologisesti kestävä yhteiskunta edellyttää ihmisten haavoittuvuuden vähentämistä, sopeutumiskyvyn tukemista, sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja yhteisöjen koheesion turvaamista myös silloin kun resursseja on vähän (Armitage ym. 2012). Kunnilla on vielä toistaiseksi valta päättää niistä toimituksista, joilla hyvinvointia lähiyhteisöissä rakennetaan. Luottamus talouskasvun kaikkivoipaisuuteen saattaa kaventaa uusien ekologisesti ja sosiaalisesti kestävien kokeilujen mahdollisuutta sekä johtaa ympäristöä heikentäviin ratkaisuihin.

KIRJALLISUUS

- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (2009) On being critical in social work. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (toim.) *Critical Practice in Social Work*. Second Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–15.
- Aguirre-Ulloa, Manuela & Paulsen, Adrian (2017) Co-designing with relationships in mind. Introducing relational material mapping. www.FormAkademisk.org 10 (1), 1–14.
- Ahola, Elina (2015) Kaikki tuet yhdeltä luukulta? Kelan eri etuuksien ja toimeentulotuen eri lajien saamisen päällekkäisyys vuoden 2012 aineiston perusteella. Helsinki: Kela.
- Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1996) Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. *Janus* 4 (3), 224–241.
- Armitage, Derek & Béné, Chris & Charles, Anthony T. & Johnson, Derek & Allison, Edward H. (2012) The Interplay of Well-being and Resilience in Applying a Social-Ecological Perspective. *Ecology and Society* 17 (4). <http://dx.doi.org/10.5751/ES-04940-170415> Luettu 14.12.2017.
- Atkinson, Sarah (2013) Beyond Components of Wellbeing: The Effects of Relational and Situated Assemblage. *Topoi* 2013 (32), 137–144.
- Baker, Tom & Simon, Jonathan (2002) Embracing Risk. Teoksessa Tom Baker & Jonathan Simon (toim.) *Embracing Risk. The Changing Culture of Insurance and Responsibility*. Chicago: University of Chicago Press, 1–25.
- Bardy, Marjatta (2015) Ilmastokriisi ja yhteiskunnallinen neuvokkuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (1), 83–89.
- Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi (2016) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportteja 4. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Cottam, Hilary (2011) Relational Welfare. *Soundings* 48, 134–144.
- Cottam, Hilary (2012) From relational ideas to relational action. Teoksessa: Graeme Cooke & Nick Muir (toim.) *The relational state. How recognising the importance of human relationships could revolutionise the role of the state*. Fea-

- turing Lead Essays By Geoff Mulgan and Marc Strars. London: Institute for Public Policy Research (IPPR), 49–51.
- Crossley, Nick (2011) *Towards Relational Sociology*. New York: Routledge.
- Gough, Ian (2015) Climate change and sustainable welfare: the centrality of human needs. *Cambridge Journal of Economics* 2015 39 (5), 1191–1214.
- Dodds, Steve (1997) Towards a ‘science of sustainability’: Improving the way ecological economics understands human well-being. *Ecological Economics* 23 (2), 95–111.
- Dominelli, Lena (2012) *Green social work. From environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002) *Why we need a new welfare state?* Oxford: Oxford University Press.
- Gamble, Dorothy (2012) Well-being in a globalized world: does social work know how to make it happen? *Journal of Social Work Education* 48 (4), 669–689.
- Goodson, Lisa & Phillimore, Jenny (2012) *Community research: opportunities and challenges*. Teoksessa Lisa Goodson & Jenny Phillimore (toim.) *Community research for participation. From theory to method*. University of Bristol: Policy Press, 3–20.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hakkarainen, Tyne (2012) ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luukulla kerjäämässä” – Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyysaineisissa elämäntarinoissa. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIpress.
- Hannikainen-Ingman, Katri & Kuivalainen, Susan & Sallila, Seppo (2013) *Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi*. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 81–112.
- HE 217/2016 vp (2016) *Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi toimeentulotuesta annetun lain ja toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta annetun lain sekä eräiden niihin liittyvien lakien muuttamisesta*.
- Healy, Karen (2005) *Social Work Theories in Context. Creating frameworks for practice. Second Edition*. New York: Palgrave Macmillan.
- Heinonen, Jari (2012) *Miesten kokemuksia köyhyydestä ja asiakkuudesta*. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIpress, 197–222.
- Helne, Tuula (2002) *Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua*. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi 65. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto*, 20–43.
- Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi (2003) *Sosiaalinen politiikka*. Helsinki: WSOY.
- Helne, Tuula & Hirvilampi, Tuuli (2017) *The relational conception of wellbeing as a catalyst for the ecosocial transition*. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (2017) *The Ecosocial Transition of Societies. The contribution of social work and social policy*. London & New York: Routledge, 36–53.
- Helne, Tuula & Hirvilampi, Tuuli & Alhainen, Kai (2014) *Kriisi-istunto: Dialogi ekologiseen hyvinvointivaltioon siirtymisestä*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula & Hirvilampi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula & Silvasti, Tiina (toim.) (2012) *Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula (2016) *Vakuutus kasvugeneraattorina: päästötöntä edistystä?* *Janus* 24 (2), 156–171.
- Hirvilampi, Tuuli (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hirvilampi, Tuuli & Helne, Tuula (2014) *Changing Paradigms. A Sketch for sus-*

- tainable wellbeing and ecosocial policy. *Sustainability* 6 (4), 2160–2175.
- Hänninen, Sakari & Saikkonen, Paula (2017) (toim.) Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä. *Teema* 27. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskursianalyysi. Teoria, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Joutsenvirta, Maria, Hirvilampi, Tuuli, Ulvila, Marko & Wilén, Kristoffer (2016) *Talous kasvun jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013) *Koettu huono-osaisuus Suomessa*. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Teemakirja 10. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 22–43.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) *Matkalla nykyaikaan. Elin-tason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Porvoo: WSOY.
- Karjalainen, Jouko & Raivio, Helka (2010) *Toimeentulotuen jakolinjat*. Teoksessa Sakari Hänninen, Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa*. Teema 7. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 111–160.
- Kuivalainen, Susan & Nelson, Kenneth (2012) *Eroding minimum income protection in the Nordic countries? Reassessing the Nordic model of social assistance*. Teoksessa Jon Kvist, Johan Fritzell, Bjorn Hvinden & Olli Kangas (toim.) *Changing Social Equality. The Nordic welfare model in the 21st century*. University of Bristol: Polity Press, 69–87.
- Kuivalainen, Susan (2013) *Toimeentulotuen muuttunut asema*. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) *Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä*. Raportti 9. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 15–34.
- Kuusi, Pekka (1982) *Tämä ihmisen maailma*. Porvoo: WSOY.
- Kääriäinen, Juha (1994) *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1*. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskus.
- Laki toimeentulotuesta annetun lain muuttamisesta (815/2015) Helsinki: Eduskunta.
- Lehtinen Anna-Riitta & Aalto, Kristiina (2014) *Viitebudjettien päivitys vuodelle 2013. Mitä kohtuullinen eläminen maksaa? Kuluttajatutkimuskeskus, Tutkimuksia ja selvityksiä 3*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2017) (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The contribution of social work and social policy*. London: Routledge.
- Moisio, Pasi (2006) *Suhteellinen köyhyys Suomessa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (6), 639–645.
- Niemelä, Mikko & Saari, Juho (2013) *Suomalaisten yhteiskunnan notkelmat*. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Teemakirja 10. Helsinki: Kelan Tutkimusosasto, 6–19.
- Norton, Christine Lynn (2012) *Social work and the environment: An ecosocial approach*. *International Journal of Social Welfare* 21 (3), 299–308.
- Nylund, Marianne (2000) *Varieties of Mutual Support and Voluntary Action - A Study of Finnish Self-Help Groups and Volunteers*. Doctoral dissertation. Helsinki: University of Helsinki, Department of Social Policy.
- Patton, Michael Quinn (1990) *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park: SAGE.
- Payne, Malcolm (2011) *Risk, Security and Resilience Work in Social Work Practice*. *Revista de Asistență Socială* 2011 (1), 7–14.
- Peeters, Jef (2012) *The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice*. *International Journal of Social Welfare* 2012 (21), 287–298.
- Saari, Juho (2015) *Huono-osaisten. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saari, Juho (2016) (toim.) *Yksinäisten Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.

- Saari, Juho (2017) Oleskeluyhteiskunta. Teoksessa Juho Saari (toim.) Sosiaaliturvavariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa. Tampere: Tampere University Press, 13–35.
- Schneider, François & Kallis, Giorgos & Martinez-Alier, Joan (2010) Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equality and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18, 511–518.
- Sen, Amartya (1993) Capability and wellbeing. Teoksessa Martha Nussbaum & Amartya Sen (1993) *The Quality of Life*. Oxford: World Institute of Development Economics/Clarendon Press, 30–53.
- SHL (1301/2014) Sosiaalihuoltolaki. Helsinki: Eduskunta.
- Silvasti, Tiina (2014) Sisällönanalyysi. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) *Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 33–48.
- Stiglitz, Joseph E., Sen Amartya & Fitoussi, Jean-Paul (2008) Report by the Commission on the Measurement of Economic Performances and Social Progress. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report> Luettu 17.12.2017.
- TEM (2017) Työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalan tulostavoitteet vuodelle 2017. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-194-4> Luettu 17.2.2017.
- White, Sarah (2016) Introduction: The Many Faces of Wellbeing. Teoksessa Sarah White & Chloe Blackmore (toim.) *Cultures of Wellbeing. Method, Place, Policy*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 1–44.